

BOSHQA DAVLATLARDA YERDAN FOYDALANISH TAJRIBALARI:
O'ZBEKISTON UCHUN QAYSI JIHATLAR O'RGANILISHI KERAK?

Ashirov Yusufboy Raximberganovich

Q.x.f.f.d., dotsent, Toshkent davlat agrar universiteti, yusufboy86@mail.ru.

Genjaboyev Ulug'bek Xudaybergan o'g'li

Toshkent davlat agrar universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshqa davlatlarda yerdan foydalanish bo'yicha ilg'or tajribalar, yer resurslarini boshqarish usullari hamda ulardan samarali foydalanish mexanizmlari tahlil qilinadi. Shuningdek, mazkur tajribalar asosida O'zbekistonda yer munosabatlarini takomillashtirish uchun zarur bo'lgan jihatlar yoritilib beriladi.

Kalit so'zlar: yer resurslari, xorij tajribasi, yer boshqaruvi, raqamli kadastr, monitoring, unumdorlik.

KIRISH

Bugungi kunda yer resurslari har bir davlatning iqtisodiy rivojlanishi, oziq-ovqat xavfsizligi hamda ekologik barqarorligini ta'minlovchi muhim tabiiy boylik hisoblanadi. Dunyo miqyosida aholi sonining ortib borishi, qishloq xo'jaligi mahsulotlariga bo'lgan talabning kuchayishi va urbanizatsiya jarayonlarining jadallashuvi yerdan oqilona foydalanish masalasini yanada dolzarb qilib qo'ymoqda.

Shu sababli ko'plab rivojlangan davlatlarda yer resurslarini boshqarish, monitoring qilish va ulardan samarali foydalanishning zamonaviy usullari shakllantirilgan. O'zbekiston uchun ham mazkur tajribalarni o'rganish, ularning ilg'or jihatlarini milliy tizimga moslashtirish muhim ahamiyatga ega.

Asosiy qism

Xorijiy mamlakatlarda yerdan foydalanish bo'yicha samarali tizimlar mavjud bo'lib, ular yerning iqtisodiy qiymatini oshirish, unumdorligini saqlash va ekologik muhofazasini ta'minlashga qaratilgan.

Jumladan, Germaniyada yer uchastkalaridan foydalanish qat'iy nazorat ostida olib boriladi hamda har bir yer maydonining huquqiy maqomi elektron kadastr orqali yuritiladi. Mamlakatda har bir yer uchastkasining vazifasi oldindan belgilanib, qishloq xo'jaligi yerlari, sanoat hududlari, yashash massivlari va ekologik muhofaza zonolari bir-biridan aniq ajratiladi. Bu tartib yerlarning tartibsiz qurilish yoki samarasiz foydalanish natijasida qisqarib ketishini oldini oladi. Germaniyada ayniqsa unumdor qishloq xo'jaligi yerlarini saqlab qolishga alohida e'tibor berilib, hududiy rejalashtirish orqali ularni boshqa maqsadga o'tkazish keskin cheklanadi.

Davlat organlari tuproq sifati, namlik, hosildorlik, meliorativ holat va ekologik ko'rsatkichlarni muntazam kuzatib boradi. Germaniyada yerlarni birlashtirish va qayta taqsimlash (land consolidation) amaliyoti rivojlangan. Mayda va tarqoq bo'lib ketgan yer uchastkalari qayta shakllantirilib, fermer xo'jaliklari uchun qulay yirik maydonlar hosil qilinadi. Natijada texnikadan foydalanish osonlashadi, xarajat kamayadi va hosildorlik

oshadi. Germaniya tajribasidan O'zbekiston uchun hududiy rejalashtirishni kuchaytirish, unumdor yerlarni qat'iy himoya qilish hamda raqamli monitoring tizimini kengaytirish kabi jihatlar o'rganilishi lozim.

Niderlandiyada yer resurslari cheklangan bo'lgani sababli, yuqori samaradorlikka erishish maqsadida yer va suv resurslari integratsiyalashgan holda boshqariladi. Mamlakat hududining katta qismi dengiz sathidan past bo'lishiga qaramay, ular sun'iy to'g'onlar, drenaj tizimlari va suvni boshqarish inshootlari yordamida yangi yer maydonlarini yaratgan. Niderlandiyaning yana bir ustun tajribasi — to'liq raqamlashtirilgan kadastr tizimidir.

Yer egaligi, yer qiymati, foydalanish turi, kommunikatsiya tarmoqlari va ekologik cheklovlar yagona elektron bazada jamlangan. Bu esa investorlar, fermerlar va davlat idoralariга tezkor hamda aniq ma'lumot olish imkonini beradi. So'nggi tadqiqotlarda ham Niderlandiya kadastrining shaffofligi investitsion muhitni yaxshilashi ta'kidlangan. Suv bosish xavfi bo'lgan hududlarda maxsus foydalanish cheklovlari joriy etilgan, ekologik muvozanatni saqlash uchun yashil hududlar ham reja asosida tashkil etiladi. Niderlandiya tajribasidan O'zbekiston uchun raqamli kadastrni to'liq shakllantirish, sug'oriladigan yerlarda suv va yer boshqaruvini birlashtirish hamda yerning iqtisodiy qiymatini aniq baholash tizimini o'rganish muhimdir.

Yaponiya tajribasida kichik hududlardan yuqori hosildorlikka erishish uchun issiqxona texnologiyalari, gidroponika, aniq dehqonchilik va avtomatlashtirilgan sug'orish tizimlari kabi intensiv texnologiyalar keng qo'llaniladi.

Yaponiya qishloq xo'jaligida ishlatiladigan asosiy intensiv texnologiyalar:

Issiqxona (greenhouse) texnologiyalari – yil bo'yi sabzavot yetishtirish. Hidroponika – tuproqsiz, suvli eritmada o'simlik yetishtirish. Aniq (precision) dehqonchilik – sensorlar va GPS orqali yer va o'g'itni aniq boshqarish. Avtomatlashtirilgan sug'orish tizimlari – suvni tejab, kerakli joyga berish. Vertikal dehqonchilik – kam yerda ko'p hosil olish (qatlamli ekinlar). Yaponiyada yerdan foydalanish qat'iy davlat rejalashtiruvini asosida amalga oshiriladi, ya'ni har bir hududning qaysi maqsadga xizmat qilishi oldindan belgilab qo'yiladi. So'nggi ilmiy tadqiqotlarda ham Yaponiya bo'yicha 45 yillik yer foydalanish monitoringi urbanizatsiyani cheklash va qishloq xo'jaligi hamda o'rmon hududlarini saqlashda hududiy zonalash muhim rol o'ynagani ko'rsatilgan. Yaponiyaning yana bir muhim tajribasi — yerlarni doimiy raqamli kuzatish va GIS asosida baholash tizimidir. 2024-yilda e'lon qilingan tadqiqotda Yaponiyada 100 metr aniqlikdagi milliy yer foydalanish bazalari orqali 1987–2050 yillar oralig'idagi o'zgarishlar tahlil qilinayotgani qayd etilgan. Bu esa davlatga oldindan rejalashtirish imkonini beradi. Yaponiya tajribasidan O'zbekiston uchun sug'oriladigan yerlarni qat'iy himoya qilish, yerlarning raqamli monitoringini kuchaytirish, tabiiy xavf omillarini hisobga olgan holda hududiy rejalashtirish hamda har bir yer uchastkasidan yuqori samaradorlik bilan foydalanish kabi jihatlar o'rganilishi zarur.

Mazkur davlatlar tajribasidan ko'rinadiki, yerdan foydalanishda raqamli monitoring, ekologik nazorat va foydalanuvchilarning mas'uliyatini oshirish asosiy omil hisoblanadi. Ayniqsa, yerlarning meliorativ holatini muntazam baholab borish, tuproq unumdorligini saqlash va noqonuniy foydalanishning oldini olish bo'yicha kuchli nazorat tizimi joriy

etilgan. Bu esa yer resurslaridan uzoq muddatli va barqaror foydalanish imkonini bermoqda.

O'zbekistonda ham kadastr tizimi bosqichma-bosqich rivojlanib bormoqda. So'nggi yillarda yer resurslarini raqamlashtirish, elektron kadastr xaritalarini joriy etish bo'yicha ishlar amalga oshirilmogda. Biroq ayrim hududlarda ma'lumotlarni yangilash, tizimning to'liq integratsiyasi va aniqlik darajasini oshirish borasida hali ham takomillashtirish zarur. Jumladan, mamlakat hududidagi yer maydonlarining asosiy qismi elektron xaritaga tushirilib, "UZKAD" integratsiyalashgan axborot tizimi orqali raqamli kadastr shakllantirilmoqda. Rasmiy ma'lumotlarga ko'ra, O'zbekistonning 95 foizdan ortiq yer maydonlari elektron bazaga kiritilgan bo'lib, bu yer monitoringi va nazoratini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Shunga qaramasdan, rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda yerdan foydalanish samaradorligini yanada oshirish uchun bir qator muhim jihatlarni chuqur o'rganish zarur.

O'zbekiston uchun rivojlangan davlatlarning yer resurslarini boshqarish tajribasidan bir nechta muhim jihatlarni o'rganish maqsadga muvofiqdir.

Avvalo, Germaniya tajribasidagi kabi to'liq raqamlashtirilgan kadastr tizimini takomillashtirish, yerga oid barcha ma'lumotlarni yagona elektron bazada yuritish zarur.

Shuningdek, Niderlandiya tajribasidan kelib chiqib, suv va yer resurslarini integratsiyalashgan holda boshqarish hamda yer maydonlaridan samarali foydalanish usullarini joriy etish muhimdir.

Bundan tashqari, Yaponiya tajribasidagi kabi kichik yer maydonlarida ham yuqori hosildorlikka erishish uchun zamonaviy texnologiyalar — issiqxona, gidroponika va aniq dehqonchilik usullarini keng qo'llash O'zbekiston qishloq xo'jaligi samaradorligini oshirishi mumkin.

Biz nega bu davlatlar tajribalarida foydalanib ko'rishimiz kerak?

Birinchidan, Germaniya tajribasidan kelib chiqib hududiy rejalashtirish tizimini yanada qat'iylashtirish lozim. Ya'ni qishloq xo'jaligi yerlari, sanoat hududlari, aholi yashash punktlari hamda ekologik zonalarining aniq chegaralari belgilanishi va unumdor yerlarning boshqa maqsadlarga o'zboshimchalik bilan ajratilishiga yo'l qo'ymaslik kerak.

Ikkinchidan, Niderlandiya tajribasi asosida yer va suv resurslarini birgalikda boshqarish mexanizmini kuchaytirish muhimdir. Chunki O'zbekiston sug'oriladigan qishloq xo'jaligi mamlakati bo'lib, suv taqchilligi va sho'rlanish masalalari yer unumdorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli sug'orish tarmoqlari, meliorativ holat, tuproq sifati va hosildorlik ko'rsatkichlarini yagona raqamli platformada kuzatish samarali natija beradi. Hozirgi islohotlarda ham yer va qishloq xo'jaligi ma'lumotlarini to'liq raqamlashtirish ustuvor vazifa sifatida belgilanmoqda.

Uchinchidan, Yaponiya tajribasidan kelib chiqib har bir yer uchastkasidan maksimal iqtisodiy samaradorlik olish tamoyilini kuchaytirish lozim. Aholi sonining ortishi, qurilish maydonlarining kengayishi va sug'oriladigan yerlarning cheklanganligi sharoitida O'zbekistonda ham bir qarich yerning bo'sh yoki samarasiz qolishiga yo'l qo'ymaslik zarur. Buning uchun zamonaviy GIS texnologiyalari, sun'iy yo'ldosh kuzatuvlari, dronlar va muntazam kadastr monitoringidan keng foydalanish talab etiladi.

Mazkur davlatlar tajribasi O'zbekiston uchun yer resurslarini boshqarishda shaffoflik, raqamli nazorat, ilmiy rejalashtirish va ekologik barqarorlik tamoyillarini yanada kuchaytirish zarurligini ko'rsatadi. So'nggi yillarda Kadastr agentligi tomonidan olib borilayotgan raqamli transformatsiya ishlari ushbu yo'nalishda muhim qadam bo'lsa-da, xorijiy ilg'or tajribalarni amaliyotga chuqurroq tatbiq etish orqali yer resurslaridan foydalanish samaradorligini sezilarli darajada oshirish mumkin. Demak, ushbu tajribalarni mahalliy sharoitga moslashtirish yer resurslaridan oqilona foydalanish va barqaror rivojlanishga xizmat qiladi.

Xulosa

Boshqa davlatlarning yerdan foydalanish tajribalari shuni ko'rsatadiki, yer resurslarini samarali boshqarish iqtisodiy rivojlanish va ekologik barqarorlik uchun muhim omil hisoblanadi. Rivojlangan mamlakatlarda yerga bo'lgan munosabat aniq qonunchilik, zamonaviy kadastr tizimi va raqamli texnologiyalar asosida yo'lga qo'yilgan. Bu esa yerning maqsadli, oqilona va tejamkor ishlatilishini ta'minlaydi. O'zbekiston uchun ham ushbu tajribalarni o'rganish va mahalliy sharoitga moslashtirish muhim ahamiyatga ega.

Ayniqsa, yer resurslaridan samarali foydalanish, nazoratni kuchaytirish va zamonaviy boshqaruv tizimlarini joriy etish orqali iqtisodiy samaradorlikni oshirish mumkin. Umuman olganda, yer resurslarini to'g'ri boshqarish barqaror taraqqiyotning asosiy omillaridan biri bo'lib qoladi. Shu bois yer resurslaridan samarali foydalanish har bir davlatning iqtisodiy va ekologik barqaror rivojlanishida muhim o'rin tutadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 7-sentabrdagi PF-6061-son Farmoni "Yer hisobi va davlat kadastrlarini yuritish tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida".

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 17-iyundagi PF-5742-son . Farmoni "Qishloq xo'jaligida yer va suv resurslaridan samarali foydalanish chora-tadbirlari to'g'risida".

3. O'zbekiston Respublikasining Yer kodeksi. – Toshkent, 2023.

4. Journal of Disaster Research. Evolution of Risk-Informed Land Use Regulations and Controls in Japan [Elektron manba]. – Murojaat sanasi: 03.05.2026. – URL: <https://fujipress.jp>

6. Springer. Sustainable Development and National Land Use Monitoring in Japan [Elektron manba]. – Murojaat sanasi: 03.05.2026. – URL: <https://link.springer.com>

7. The USA Journals. Digital Cadastre and Sustainable Land Management in the Netherlands [Elektron manba]. – Murojaat sanasi: 03.05.2026. – URL: <https://theusajournals.com>